

Informacja na potrzeby Powszechnego Przeglądu Okresowego

Rady Praw Człowieka ONZ

Metodologia

Informacja niniejsza została opracowana przez Ministerstwo Sprawiedliwości oraz Ministerstwo Spraw Zagranicznych na podstawie materiałów przygotowanych przez nie same oraz przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwo Zdrowia oraz Ministerstwo Edukacji Narodowej. Z prośbą o uwagi do wstępnego projektu raportu zwrócono się także do przedstawicieli organizacji pozarządowych, odpowiednich komisji parlamentarnych oraz Rzecznika Praw Obywatelskich.

Normatywne oraz instytucjonalne mechanizmy ochrony i promocji praw człowieka

I. Prawa człowieka w Konstytucji RP

Standardy ochrony wolności i praw człowieka zostały zawarte w szczególności w rozdziale II Konstytucji. Stanowią one odzwierciedlenie regulacji przyjętych w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych, Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz Europejskiej Karcie Społecznej.

W artykule 30 Konstytucji uznano godność człowieka za źródło i uzasadnienie całego katalogu praw i wolności, stanowiąc, że jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

Obowiązek poszanowania godności ludzkiej i przestrzegania praw człowieka jest naczelną zasadą działania władzy publicznej w stosunku do obywateli, stąd też przewidziany on został w szeregu ustaw zwykłych, np. w ustawie o Policji, Straży Granicznej, czy też w kodeksie karnym wykonawczym.

Artykuł 31 Konstytucji zapewnia poszanowanie wolności człowieka, stanowiąc, że podlega ona ochronie prawnej, zobowiązując każdego do szanowania wolności i praw innych, zakazując zmuszania kogokolwiek do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje. Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanowione jedynie w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób, z tym zastrzeżeniem, że ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

II. Konstytucyjne środki ochrony wolności i praw

Art. 77 Konstytucji przyznaje każdemu prawo do odszkodowania za szkodę wyrządzoną przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej.

Za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej (działaniem funkcjonariuszy publicznych – tak osób cywilnych, jak kierownictwa przedsiębiorstw publicznych, osób działających w wykonaniu ich poleceń oraz za szkody wyrządzone działaniem osób pochodzących z wyboru, sędziów, prokuratorów oraz członków sił zbrojnych) odpowiada Skarb Państwa.

Podmiotowe prawo jednostki do odszkodowania za bezprawne działania władzy publicznej zostało skonkretyzowane w przepisach kodeksu cywilnego – art. 417 i nast.

W następstwie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 2001 r. odpowiedzialność Skarbu Państwa za szkodę wyrządzoną przez funkcjonariusza publicznego nie jest już dłużej uzależniona od udowodnienia w postępowaniu karnym lub dyscyplinarnym winy tego funkcjonariusza.

III. Środki ochrony prawnej w prawie karnym

Kodeks karny stanowi podstawę ścigania szeregu przestępstw skutkujących naruszeniem podstawowych praw i wolności człowieka, w tym: ludobójstwa, zabójstwa, zgwałcenia, spowodowania uszczerbku na zdrowiu lub rozstroju zdrowia, tortur, użycia groźby lub siły przeciwko osobie (także ze względu na jej pochodzenie narodowe, etniczne, rasę, poglądy polityczne czy wyznanie), bezprawnego pozbawienia wolności, ograniczenia wolności wyznania i innych.

Kodeks stanowi, iż wszelkie środki karne oraz kary stosowane są z uwzględnieniem zasady humanitaryzmu, przede wszystkim z poszanowaniem godności ludzkiej. Kodeks nie przewiduje kary śmierci. Najsurowszą karą jest kara dożywotniego pozbawienia wolności. Ponadto, Kodeks postępowania karnego zakazuje wydania osoby, jeśli zachodzi uzasadniona obawa, że w państwie żądającym wydania wobec osoby tej może zostać orzeczona lub wykonana kara śmierci bądź może ona zostać poddana torturom.

Kodeks karny wykonawczy podkreśla znaczenie praw i obowiązków skazanego i zawiera szereg stosownych gwarancji prawnych. Zapewnia skazanemu m. in. prawo do:

- złożenia skargi do właściwego sądu na decyzje dotyczące wykonywania kary z powodu ich niezgodności z prawem,
- przedstawiania skarg odpowiednim instytucjom krajowym i międzynarodowym zajmujących się problematyką praw człowieka,
- porozumiewania się w czasie odbywania kary ze swoim obrońcą.

Rzecznik Praw Obywatelskich

Rzecznik Praw Obywatelskich jest konstytucyjnym organem ochrony prawa. Urząd ten powołano w 1987r. Rzecznik jest powoływany przez Sejm za zgodą Senatu na okres pięciu lat. Jest niezależny od innych organów państwowych, stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji oraz w innych aktach prawnych.

Każdy - zarówno obywatel polski, cudzoziemiec jak i bezpaństwowiec - ma prawo wystąpienia do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej. Wnioski składane do Rzecznika są zwolnione z opłat i nie wymagają zachowania szczególnej formy. Rzecznik może podjąć działanie również z własnej inicjatywy.

Rzecznik Praw Obywatelskich może między innymi:

- skierować wystąpienie do organu, organizacji lub instytucji, w których działalności stwierdził naruszenie wolności i praw człowieka i obywatela, prezentując opinie i wnioski co do sposobu załatwienia sprawy, jak również może zażądać wszczęcia postępowania dyscyplinarnego lub zastosowania sankcji służbowych;
- występować do właściwych organów z wnioskami o podjęcie inicjatywy ustawodawczej bądź o wydanie lub zmianę aktów prawnych w sprawach dotyczących wolności i praw człowieka i obywatela,
- występować do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskami o zbadanie zgodności z Konstytucją aktów prawnych,
- żądać wszczęcia przez prokuratora postępowania przygotowawczego w sprawach o przestępstwa ścigane z urzędu, żądać wszczęcia postępowania w sprawach cywilnych, jak również wziąć udział w każdym toczącym się już postępowaniu,
- wnieść kasację do Sądu Najwyższego od prawomocnie zakończonych orzeczeń,
- podjąć sprawy przekazane mu przez Rzecznika Praw Dziecka,
- współdziałać ze stowarzyszeniami, ruchami obywatelskimi oraz innymi dobrowolnymi zrzeszeniami i fundacjami na rzecz ochrony wolności i praw człowieka i obywatela.

W Polsce powołane zostały także instytucje, których zadaniem jest ochrona praw i wolności poszczególnych grup, między innymi, dzieci, pacjentów. Ponadto osoba, której prawa i wolności konstytucyjne zostały naruszone ma możliwość wniesienia skargi do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności z Ustawą Zasadniczą ustawy lub innego aktu normatywnego, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o jej wolnościach, prawach lub obowiązkach określonych w Konstytucji RP.

Obywatele polscy oraz inne osoby pozostające pod jurysdykcją RP mogą także składać skargi indywidualne:

- w ramach systemu ONZ do następujących ciał traktatowych: Komitetu Praw Człowieka, Komitetu przeciwko Torturom, Komitetu do spraw Likwidacji Dyskryminacji Rasowej, Komitetu do spraw Likwidacji Dyskryminacji Kobiet,
- w ramach regionalnego, europejskiego systemu ochrony praw człowieka do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w związku z naruszeniem ich praw lub wolności gwarantowanych przez Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności .

Osiągnięcia, problemy, wyzwania w dziedzinie praw człowieka

Zjawisko dyskryminacji

Rząd podejmując działania na rzecz zwalczania przejawów dyskryminacji w jakiegokolwiek formie, aktywnie współpracuje z szeregiem organizacji pozarządowych. Działania te, z jednej strony, kierowane są do poszczególnych grup narażonych na dyskryminację, z drugiej zaś mają służyć podnoszeniu świadomości społecznej w zakresie zwalczania dyskryminacji.

I. Przeciwdziałanie rasizmowi i ksenofobii

Resortem wiodącym w procesie przeciwdziałania rasizmowi i ksenofobii jest Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. W jego strukturach powołano Zespół Monitorowania Rasizmu i Ksenofobii w celu efektywnej realizacji zasady równego traktowania ze względu na pochodzenie etniczne.

Zespołowi powierzono realizację zadań nałożonych na MSWiA w związku z wdrażaniem *Krajowego Programu Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i Związanej z Nimi Nietolerancji*. Program ten stanowi wypełnienie międzynarodowych zobowiązań Polski w kwestii realizacji zaleceń zawartych w dokumentach końcowych *Światowej Konferencji Przeciwko Rasizmowi, Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i Związanej z Nimi Nietolerancji* (Durban, 31 sierpnia – 7 września 2001 r.). Celem *Programu* jest wdrożenie działań mających na celu zwalczanie ksenofobii i rasizmu, w tym antysemityzmu oraz wykształcenie w społeczeństwie polskim szeroko pojętej kultury tolerancji.

Beneficjentami *Programu* są obywatele polscy należący do mniejszości narodowych i etnicznych, cudzoziemcy – w tym migranci i uchodźcy oraz inne osoby, które mogą stać się obiektem dyskryminacji z przyczyn etnicznych lub rasowych. *Programem* zostały objęte następujące dziedziny: diagnoza sytuacji i monitoring, aktywność administracji publicznej, rynek pracy i sytuacja społeczno-ekonomiczna, zdrowie, edukacja i kultura oraz współpraca międzynarodowa.

Zespół koordynuje także wdrażanie *Programu Stosowania Prawa na rzecz Zwalczenia Przepęstw z Nienawięci*, zainicjowanego przez ODIHR - OBWE, do którego Polska przystąpiła w październiku 2006 r. Elementami tego *Programu* są m.in. szkolenia funkcjonariuszy Policji w dziedzinie wszelkich aspektów przępstw na tle nienawięci, opracowanie strategii mających na celu zwalczenie przępstw na tle nienawięci w oparciu o czynne przywództwo policji i inicjatywy społeczne, opracowanie skutecznej procedury pozyskiwania i rozpowszechniania danych dotyczących przępstw na tle nienawięci oraz szkolenie prokuratorów w dziedzinie wykorzystania materiału w celu ustalenia, czy doszło do przępstwa.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji współpracuje z organizacjami pozarządowymi, między innymi, w zakresie zwalczenia treści o charakterze rasistowskim, antysemitycznym i ksenofobicznym w internecie, a także na rzecz podnoszenia świadomości społecznej w zakresie zwalczenia i przeciwdziałania dyskryminacji z przyczyn rasowych, narodowościowych lub etnicznych.

Ministerstwo Sprawiedliwości zaangażowane jest w działalność szkoleniową mającą na celu przeciwdziałanie dyskryminacji. Koordynatorem działań w tym zakresie jest Krajowe Centrum Szkolenia Kadr Sądów Powszechnych i Prokuratury, które we współpracy z Ministerstwem Pracy i Polityki Społecznej, kontynuowało w roku 2007 realizację projektu „Rola prokuratorów w skutecznym przeciwdziałaniu dyskryminacji” adresowanego do prokuratorów realizujących zadania z zakresu przeciwdziałania dyskryminacji z powodu rasy, pochodzenia etnicznego, religii i wyznania, wieku oraz orientacji seksualnej. Projekt ten był realizowany w ramach Wspólnotowego Programu Działań na rzecz Zwalczenia Dyskryminacji 2001 - 2006 i obejmował szkolenia dla ok. 240 prokuratorów, których celem było przekazanie uczestnikom niezbędnej wiedzy z zakresu identyfikacji zjawisk dyskryminacyjnych, metod ich zwalczenia i przeciwdziałania ich występowaniu, a także uwrażliwianie adresatów szkoleń na sytuacje mogące stanowić dyskryminację różnych grup społecznych.

Zagadnienia dotyczące przępstw rasistowskich i ksenofobicznych popełnianych przy użyciu internetu będą również przedmiotem szkolenia dla prokuratorów zaplanowanego na rok 2008.

Krajowe Centrum Szkolenia, we współpracy z Akademią Prawa Europejskiego w Trewirze, w 2007 r. realizowało szkolenia dla sędziów poświęcone problematyce przeciwdziałania dyskryminacji ze szczególnym uwzględnieniem wspólnotowych źródeł

prawa w zakresie dyskryminacji. Kolejne szkolenia dla prokuratorów m.in. nt. ustawodawstwa antydyskryminacyjnego w Unii Europejskiej planowane są na rok 2008.

Zjawisko dyskryminacji na tle etnicznym dotyka w szczególności mniejszość romską. Wieloletni *rządowy program na rzecz społeczności romskiej w Polsce*, realizowany od 2004 roku i koordynowany przez MSWiA, ma na celu doprowadzenie do pełnego uczestnictwa Romów w życiu społeczeństwa obywatelskiego oraz zniwelowanie różnic dzielących tę grupę od reszty społeczeństwa. Zadania z zakresu edukacji zostały uznane za najważniejszy element *programu*, warunkujący możliwość poprawy sytuacji Romów w innych sferach. Służą one zarówno wyrównywaniu szans edukacyjnych, jak i upowszechnianiu wiedzy na temat mniejszości romskiej w społeczeństwie.

II. Dyskryminacja na rynku pracy

W 2006 r. do Państwowej Inspekcji Pracy wpłynęło 208 skarg dotyczących dyskryminacji (0,35% ogółu skarg zgłoszonych PIP), w tym w 29 przypadkach powodem dyskryminacji była płeć, a w 13 przypadkach - wiek.

Za naruszenie zasady równego traktowania w zatrudnieniu uważa się, co do zasady, różnicowanie przez pracodawcę sytuacji pracownika z jednej lub kilku przyczyn określonych w Kodeksie pracy, którego skutkiem jest, w szczególności, odmowa nawiązania lub rozwiązanie stosunku pracy, niekorzystne ukształtowanie wynagrodzenia za pracę lub innych warunków zatrudnienia albo pominięcie przy awansowaniu lub przyznawaniu innych świadczeń związanych z pracą, pominięcie przy typowaniu do udziału w szkoleniach podnoszących kwalifikacje zawodowe, chyba że pracodawca udowodni, że kierował się obiektywnymi powodami. Nie stanowią naruszenia zasady równego traktowania działania podejmowane przez określony czas, zmierzające do wyrównywania szans wszystkich lub znacznej liczby pracowników.

W stosunkach pracy zakazana jest dyskryminacja ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną, zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony albo w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy.

Pracownik pokrzywdzony dochodzi roszczeń ze stosunku pracy na drodze sądowej i jest zwolniony z konieczności udowodnienia faktu dyskryminowania: pracownik ma wykazać fakt odmiennego ukształtowania jego sytuacji, a pracodawca, jeśli chce się uwolnić od odpowiedzialności, powinien wykazać, że zróżnicowanie nie ma charakteru dyskryminującego.

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej przygotowało projekt ustawy o równym traktowaniu, którego przedłożenie Sejmowi wstępnie zaplanowano na luty 2008 r. Jednakże, z uwagi na istotne trudności (precyzyjne ustalenie zakresu przedmiotowego i podmiotowego ustawy, ustalenie relacji do innych ustaw, umiejscowienie organu nadzorującego realizację ustawy) termin przekazania projektu ustawy do Sejmu RP ulegnie przesunięciu. Ustawa zakazywać będzie dyskryminacji ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, wyznanie lub światopogląd, poglądy polityczne, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną, stan cywilny oraz rodzinny. Zakres stosowania ustawy obejmować będzie:

- podejmowanie oraz warunki wykonywania działalności zawodowej, w szczególności warunki dostępu do zatrudnienia, łącznie z kryteriami rekrutacji, warunki zatrudnienia, podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej oraz wykonywania pracy na podstawie umowy cywilnoprawnej,
- dostęp do instrumentów i usług oferowanych przez instytucje rynku pracy oraz innych usług i instrumentów oferowanych przez inne podmioty działające na rzecz rozwoju zasobów ludzkich i przeciwdziałania bezrobociu,
- przystępowanie i działanie w związkach zawodowych, organizacjach pracodawców, samorządach zawodowych oraz organizacjach pozarządowych,
- zabezpieczenie społeczne,
- opiekę zdrowotną,
- oświatę i szkolnictwo wyższe.

Rząd prowadzi szereg działań w ramach polityki równości szans na rynku pracy. *Narodowa Strategia Wzrostu Zatrudnienia i Rozwoju Zasobów Ludzkich* przewiduje następujące działania:

- zwiększanie zatrudnienia osób niepełnosprawnych, ich integracja w środowisku pracy,
- wprowadzenie preferencji w systemie zdobywania i podwyższania kwalifikacji przez osoby niepełnosprawne poszukujące pracy,
- wdrożenie procedur polegających na poddawaniu starszych pracowników różnym procesom edukacyjnym, wiodącym do odnowy ich kwalifikacji zawodowych,
- usuwanie barier i zachowań dyskryminacyjnych wobec kobiet na rynku pracy,
- kampania informacyjna na rzecz zaniechania praktyk dyskryminacyjnych pracodawców w toku rekrutacji, organizowania stanowisk pracy, wynagradzania i oceniania pracowników,

- prowadzenie działań prozatrudnieniowych dla ludności zamieszkałej na wsi.

Rząd jest także autorem kampanii medialnych, których celem jest m.in. promowanie zatrudnienia i przedsiębiorczości kobiet zwłaszcza po 45 roku życia oraz ich aktywności w życiu społecznym.

Wymiar sprawiedliwości

Rząd RP dąży do zwiększenia efektywności wymiaru sprawiedliwości, koncentrując działania na największych wyzwaniach, czyli wyeliminowaniu przewlekłości postępowania oraz przeludnienia w zakładach karnych, jak również wzmocnieniu praw ofiary i dostępu do pomocy prawnej.

I. Przeludnienie w zakładach karnych

Wobec obserwowanego od 1999 r. dynamicznego wzrostu liczby osadzonych, w polskich jednostkach penitencjarnych zaczęto poszukiwać sposobów szybkiego powiększenia bazy zakwaterowania. Przeprowadzono szereg działań organizacyjnych i adaptacyjnych, w wyniku których na cele mieszkalne przekształcono część pomieszczeń spełniających dotąd inne funkcje. Podjęto również prace inwestycyjno-remontowe, w następstwie czego w latach 1999 – 2005 pojemność zakładów karnych i aresztów śledczych zwiększyła się o 5591 miejsc. Celem obecnie podejmowanych działań jest dalsze ograniczenie przeludnienia w jednostkach penitencjarnych poprzez powiększenie bazy zakwaterowania dla osadzonych w latach 2006 – 2009 o kolejnych 17 tys. miejsc. W wyniku realizacji programu rządowego, od początku 2006 r. do dnia 30 listopada 2007 r. uzyskano 5.414 nowych miejsc zakwaterowania dla więźniów. Pełna realizacja tego programu spowoduje, że na koniec 2009 r. więziennictwo będzie dysponowało 88 tys. miejsc, zgodnie z normą 3m² powierzchni celi przypadającej na jednego osadzonego.

Podjęto działania legislacyjne celem stworzenia możliwości odbywania kary pozbawienia wolności poza jednostką penitencjarną w systemie dozoru elektronicznego (ustawa z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego). Choć środek ten nie prowadzi wprost do poszerzenia bazy lokalowej dla osadzonych, pozwala jednak na zwolnienie pewnej liczby miejsc w jednostkach penitencjarnych oraz zmniejszenie liczby skazanych, wobec których kara pozbawienia wolności nie jest wykonywana.

Od 2007 r. Polska jest członkiem Stałej Konferencji do spraw Probacji, której celem jest m. in. organizacja wymiany doświadczeń na szczeblu międzynarodowych w zakresie stosowania środków probacyjnych.

II. Przewlekłość postępowania

Wyeliminowanie przewlekłości postępowań sądowych jest jednym z głównych celów działalności nadzorczej prowadzonej przez Ministra Sprawiedliwości i prezesów sądów oraz przewodniczących wydziałów. Działania nadzorcze mają doprowadzić do zmniejszenia zaległości w rozpoznawaniu spraw i skracania czasu trwania postępowań sądowych. Od 2003 r. prezesi sądów okręgowych zobowiązani są do badania powodów opóźnień we wszystkich sprawach toczących się ponad 3 lata. Ponadto Ministerstwo Sprawiedliwości koordynuje także lustracje oraz wizytacje w sądach, w których średnia długość postępowań znacznie odbiega od przeciętnej.

Zgodnie z Konstytucją RP, każdy ma prawo do rozpatrzenia sprawy przez sąd bez nieuzasadnionej zwłoki. Ze względu na dużą liczbę skarg wnoszonych do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na przewlekłość postępowania sądowego, w szeregu wypadkach uznanych za zasadne, ustawodawca wprowadził odrębny tryb odwoławczy o charakterze krajowym, umożliwiając zaskarżenie przewlekłości postępowania. W czerwcu 2004 r. uchwalono ustawę o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznawania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki. W roku 2005 wniesiono 4473 skarg, a liczba skarg uwzględnionych wynosiła 987, w roku 2006 odnotowano wpływ 2659 skarg, z czego 597 skarg zostało uwzględnionych, zaś w pierwszym półroczu 2007 r. wpłynęły 1374 skargi, a uwzględniono 275.

W celu zapobieżenia przewlekłości postępowań sądowych w ostatnich latach wprowadzono też szereg zmian legislacyjnych, między innymi, Kodeks postępowania karnego wprowadził możliwość przeprowadzenia rozprawy pod nieobecność oskarżonego, który odmawia udziału w rozprawie lub nie doręcza uzasadnienia swojej nieobecności. Nowelizacje Kodeksu postępowania cywilnego rozszerzyły uprawnienia referendarzy sądowych, co wpłynęło na odciążenie sędziów, a także usprawniły postępowanie w sprawach gospodarczych. Ponadto, poprzez wprowadzenie instytucji mediacji ustanowiono alternatywny do sądowego postępowania cywilnego sposób rozstrzygania spraw cywilnych. Kolejne projektowane zmiany Kodeksu postępowania cywilnego zmierzają do przyspieszenia postępowania nakazowego i upominawczego oraz postępowania w sprawach gospodarczych.

Celem usprawnienia działalności sądów podjęto również działania o charakterze organizacyjnym. Należą do nich m. in. program informatyzacji resortu.

III. Zagwarantowanie dostępu do bezpłatnej pomocy prawnej

Dostęp do bezpłatnej pomocy prawnej na etapie postępowania sądowego gwarantują przepisy Kodeksu postępowania karnego oraz Kodeksu postępowania cywilnego, jak również ustawa o kosztach sądowych w sprawach cywilnych. W obu rodzajach postępowań – karnym

i cywilnym - przesłanką skorzystania z bezpłatnej pomocy prawnej z urzędu jest wykazanie przez oskarżonego, pokrzywdzonego lub osobę fizyczną, będącą stroną postępowania cywilnego, że nie jest w stanie ponieść kosztów zastępstwa prawnego bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny.

Pomoc prawna świadczona z urzędu przez obrońców i pełnomocników realizowana jest przez adwokatów i radców prawnych wyznaczonych przez sądy i opłacanych przez Skarb Państwa. Kwestię dostępu do bezpłatnej pomocy prawnej przedsądowej i pozasądowej ureguluje ustawa przygotowywana przez Sejm.

IV. System pomocy ofiarom przestępstw

W lipcu 2007 r. Prezes Rady Ministrów powołał *Zespół do Spraw Opracowania Krajowego Programu na Rzecz Ofiar Przestępstw*. Zadaniem Zespołu jest opracowanie standardów postępowania z ofiarami przestępstw oraz stworzenie ogólnokrajowej struktury prawnej i organizacyjnej, mającej za zadanie świadczenie pomocy ofiarom przestępstw. Obecnie wdrażany jest program pilotażowy Sieci pomocy Ofiarom Przestępstw. Założeniem programu jest utworzenie 11 Lokalnych Ośrodków Wsparcia, w których specjaliści z zakresu psychologii i prawa będą udzielać specjalistycznej pomocy ofiarom przestępstw, a także wprowadzenie nowej instytucji opiekuna ofiary, tzw. wolontariusza. Program pilotażowy ma trwać do 30 czerwca 2008 r.

Ministerstwo Sprawiedliwości opracowało także projekt pt. „Sieć Pomocy Ofiarom Przestępstw” w ramach unijnego programu „Criminal Justice”. Przewiduje on dofinansowanie Sieci Pomocy Ofiarom Przestępstw oraz realizację wizyt studyjnych w państwach partnerskich w ośrodkach świadczących pomoc ofiarom przestępstw.

Od stycznia 2006 r. w oparciu o umowę zlecenia zadania publicznego zawieraną pomiędzy Ministrem Spraw Wewnętrznych i Administracji a organizacją pozarządową realizowany jest „*Program wsparcia/ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi*” (obecnie podmiotem realizującym jest Fundacja Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu „La Strada”). Jest on adresowany do cudzoziemców, którzy padli ofiarą handlu ludźmi. Podstawowym celem *Programu* jest wsparcie i ochrona podstawowych praw oraz potrzeb ofiar handlu ludźmi. *Program* zapewnia:

- zakwaterowanie w bezpiecznym ośrodku pod opieką przeszkolonego pracownika socjalnego,
- wyżywienie,
- podstawową opiekę medyczną,

- wsparcie psychologiczne,
- konsultacje prawne,
- pomoc tłumacza,
- pomoc w kontaktach z organami ścigania i wymiarem sprawiedliwości (np. obecność pracownika organizacji pozarządowej podczas składania zeznań przez pokrzywdzonego/świadka),
- transport na terenie kraju,
- organizację bezpiecznego powrotu do kraju pochodzenia,
- w przypadku obywateli państw trzecich mających nieuregulowany status pobytu na terytorium RP, także legalizację pobytu na terytorium RP poprzez wydanie wizy pobytowej na 2 miesiące (czas na zastanowienie) lub zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony tj. na 6 miesięcy z możliwością przedłużenia o kolejne 6 miesięcy, jeśli ofiara/świadek zdecyduje się na współpracę z organami ścigania.

W związku z realizacją *Programu wsparcia/ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi* opracowane zostały wytyczne pod nazwą *Algorytm postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi*. W lutym 2006 r. dokument został skierowany do Policji, a w marcu 2006 r. do Straży Granicznej. Ma on na celu, przede wszystkim, usystematyzowanie działania organów ścigania podejmowanego w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi, a także uwrażliwienie na przestrzeganie międzynarodowych standardów dotyczących postępowania wobec ofiar i ich praw. Obecnie *Grupa Robocza Międzyresortowego Zespołu do Spraw Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi* przygotowuje opracowanie analogicznego systemu wsparcia dziecka - ofiary handlu ludźmi.

Ochrona praw człowieka w kontekście działalności Policji

Kierując się szczególną troską o przestrzeganie praw człowieka przez Policję i w Policji, w 2005 roku Komendant Główny Policji podjął decyzję o utworzeniu na poziomie centralnym (Komenda Główna Policji) i regionalnym (Komendy Wojewódzkie Policji) nieetatowych stanowisk Pełnomocników ds. Ochrony Praw Człowieka w Policji (*ang. Human Rights Advisors to the Chief Commander/Regional Chiefs of the Police*). Sieć Pełnomocników Praw Człowieka jest niewątpliwym osiągnięciem polskiej Policji i nie ma swojego odpowiednika w żadnej innej służbie policyjnej. Do głównych zadań Pełnomocników należy:

- propagowanie praw człowieka i dbanie o przestrzeganie standardów ich ochrony w jednostkach i komórkach organizacyjnych Policji,

- bieżące monitorowanie działań Policji pod kątem respektowania godności ludzkiej i przestrzegania praw człowieka, a także proponowanie rozwiązań mających na celu utrzymanie wysokich standardów w tym zakresie,
- inicjowanie współpracy oraz utrzymywanie stałego kontaktu z instytucjami i organizacjami pozarządowymi mogącymi wspomóc działania Policji w dziedzinie ochrony praw człowieka,
- inicjowanie, monitorowanie i koordynowanie działań jednostek i komórek organizacyjnych Policji na terenie województwa, w zakresie realizacji zaleceń krajowych i międzynarodowych instytucji i organizacji powołanych do ochrony praw człowieka oraz zadań wynikających z krajowych programów dotyczących obszaru ochrony praw człowieka,
- sporządzanie informacji, opinii i stanowisk w przedmiocie oceny zgodności działań policjantów ze standardami ochrony praw człowieka,
- diagnozowanie potrzeb szkoleniowych, inicjowanie lub samodzielne organizowanie szkoleń niezbędnych do zapewnienia właściwego poziomu respektowania praw człowieka przez funkcjonariuszy Policji na terenie województwa,
- reprezentowanie Komendanta Głównego/Komendanta Wojewódzkiego Policji w krajowych i międzynarodowych przedsięwzięciach poświęconych prawom człowieka,;
- sporządzanie rocznych raportów z działalności Policji w zakresie ochrony praw człowieka.

Od chwili powołania sieć Pełnomocników funkcjonowała nieetatowo. Dostrzegając jednak potrzebę wzmocnienia tej struktury, w listopadzie 2007 r., Komendant Główny Policji podjął decyzję o utworzeniu w Komendzie Głównej Policji i Komendach Wojewódzkich Policji etatowych, samodzielnych stanowisk ds. ochrony praw człowieka, szczególnie akcent kładąc na wykonywanie zadań mających na celu zapewnienie, by w praktyce działań policjantów prawa człowieka były bezwzględnie respektowane. Szczególnie ważne jest monitorowanie działań Policji poprzez m.in. analizowanie skarg na działalność Policji oraz ujawnionych w inny sposób przypadków niewłaściwych zachowań policjantów.

W ramach działań zmierzających do wypracowania w Policji jak najlepszych standardów ochrony praw człowieka, w listopadzie 2007 r. w Komendzie Głównej Policji opracowano plan działań zmierzających do realizacji zaleceń sformułowanych przez Komisarza Praw Człowieka Rady Europy, Komitetu Przeciwko Torturom oraz postanowień

zawartych w programie działań rządu w sprawie wykonywania wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wobec RP.

Kwestie społeczno – ekonomiczne

Polska podejmuje odpowiednie wysiłki w celu realizacji społecznych praw człowieka. Prawa te są realizowane stopniowo i odpowiednio do priorytetów określonych w demokratycznej procedurze, a także realnych potrzeb społecznych oraz w zakresie dyktowanym możliwościami państwa. Rząd dostrzega zarazem pewne problemy w zakresie wdrażania praw społecznych, między innymi, w obszarze zatrudnienia, zwalczania ubóstwa i wykluczenia niektórych grup społecznych, przemocy w środowisku domowym.

I. Ubóstwo oraz wykluczenie niektórych grup społecznych

Do czynników strukturalnych, które prowadzą do wykluczenia społecznego należą: pozycja na rynku pracy (bezrobocie, niskie zarobki, długotrwała choroba i niepełnosprawność), stan rodzinny (wielodzietność, samotne wychowywanie dziecka), poziom edukacji (niski poziom wykształcenia, kwalifikacje nieadekwatne do potrzeb rynku pracy), miejsce zamieszkania (zamieszkiwanie na wsi, w małej miejscowości lub na terenie słabo rozwiniętym). Na czynniki te nakładają się czynniki instytucjonalne (nierówny dostęp do usług społecznych w dziedzinie edukacji, zdrowia, mieszkalnictwa i kultury). Trzecia grupa czynników to niekorzystne warunki indywidualne (bezdomność, niepełnosprawność, sieroctwo, uzależnienia).

Poniżej ustawowej linii ubóstwa (próg wejścia do systemu pomocy społecznej) żyło w 2006 r. 19% osób. Poziom ubóstwa skrajnego wyznacza minimum egzystencji (w 2006 r. 398 zł dla osoby samotnie gospodarującej i 1 296 zł dla rodziny czteroosobowej), według danych GUS poniżej tego poziomu żyje 12-13% osób. W najtrudniejszej sytuacji są rodziny, których podstawę utrzymania stanowią świadczenia społeczne oraz gospodarstwa rolników.

Od kilku lat obserwowane jest zjawisko *working poor*, czyli pracowników otrzymujących wynagrodzenie niezapewniające godziwego standardu życia. Do tej grupy należą głównie niewykwalifikowani pracownicy oraz część rolników. Występuje także zjawisko juvenilizacji biedy. Stopa ubóstwa dzieci jest wyższa niż wśród dorosłych - 44% ludności biednej ma mniej niż 19 lat, choć ta grupa wiekowa stanowi mniej niż 24% ludności.

II. Rynek pracy

Między rokiem 1998 a 2002 stopa bezrobocia wzrosła z 10,6% do 19,9%. Od 2003 r. sytuacja na rynku pracy ulega poprawie, w 2006 r. stopa bezrobocia wyniosła 13,8%, w III kwartale 2007 r. - 9,0% (dane BAEL). Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lata wzrósł z 51,4% w 2003 r. do 54,5% w 2006 r., w III kwartale 2007 r. osiągnął 57,8%.

Sytuacja na rynku pracy jest, w znacznym stopniu, determinowana czynnikami strukturalnymi i instytucjonalnymi, w tym: niewystarczającą elastycznością rynku pracy, niedopasowaniem kwalifikacji zawodowych do potrzeb pracodawców, utrzymującym się wysokim klinem podatkowym, utrudnieniami w mobilności geograficznej, opóźnianiem wejścia na rynek pracy przez osoby młode oraz transferami społecznymi sprzyjającymi wycofywaniu się z rynku pracy. Grupami znajdującymi się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy są kobiety (głównie powracające na rynek pracy po okresie opieki nad dzieckiem), osoby młode, osoby po 50. roku życia mające niskie kwalifikacje zawodowe lub niski poziom wykształcenia, osoby długookresowo bezrobotne oraz niepełnosprawne. Osób długotrwale bezrobotnych (48% bezrobotnych) dotyczy zwłaszcza problem braku kwalifikacji, niskiej adaptacyjności, bierności i zniechęcenia, ograniczonej aktywności społecznej. Długoterminowe bezrobocie ma tendencje do utrwalania się i może być dziedziczone przez całe rodziny i grupy społeczne. W szczególnie trudnej sytuacji są osoby młode, słabo aktywne zawodowo, zwłaszcza ze środowisk dysfunkcyjnych, nisko wykształcone i mające liczne deficyty (rodzinne, wychowawcze, socjalizacyjne, edukacyjne). Aktywizowanie ich jest długotrwałe i trudne, wymagają one kosztownej wielokierunkowej pomocy oraz monitorowania ich dalszego losu. Bardzo niekorzystna jest sytuacja osób niepełnosprawnych na rynku pracy. Wynika to zarówno z ich dyskryminacji na rynku pracy przez pracodawców, postawy samych osób niepełnosprawnych (bierność, niska motywacja), jak też z gorszego wykształcenia i kwalifikacji. Większość osób niepełnosprawnych jest bierna zawodowo.

Od 2003 r. polityka rynku pracy jest realizowana w warunkach ożywienia gospodarczego, sprzyjającego tworzeniu miejsc pracy, spadkowi bezrobocia, co umożliwia zasadnicze rozszerzenie działań aktywnych (poprawa sytuacji na rynku pracy jest szczególnie silna od 2006 r.). Znacznie zwiększane są środki na aktywne formy przeciwdziałania bezrobociu, zwłaszcza na wsparcie podejmowania działalności gospodarczej i wyposażanie stanowisk pracy, jak też na stypendia na staż i przygotowanie zawodowe w miejscu pracy. Systematycznie zwiększa się liczba aktywizowanych osób, choć w urzędach pracy wśród zarejestrowanych przeważają grupy uznawane za najtrudniejsze do aktywizacji, co oznacza konieczność ponoszenia wysokich kosztów przywracania tych osób na rynek pracy. Istotnie zwiększa się efektywność zatrudnieniowa programów rynku pracy.

Odpowiedź na wyzwania w obszarze zatrudnienia oraz wykluczenia społecznego zawarta jest w programie polityki Rządu, określonym w Narodowej Strategii Wzrostu Zatrudnienia i Rozwoju Zasobów Ludzkich, Krajowym Programie Reform na lata 2005-2008

na rzecz realizacji Strategii Lizbońskiej oraz w Narodowych Strategicznych Ramach Odniesienia (2007-2013), Krajowych Planach Działań na Rzecz Zatrudnienia (roczne) i w Programie Operacyjnym Kapitał Ludzki na lata 2007-2013.

Priorytetowo traktowane są działania, których celem jest podniesienie aktywności zawodowej osób lub grup doświadczających szczególnych trudności na rynku pracy, bądź zagrożonych wykluczeniem społecznym. Kluczowym zadaniem jest dostosowywanie kwalifikacji do potrzeb rynku pracy, promocja aktywnej integracji, a także kształcenie ustawiczne.

Krajowy Plan Działań na Rzecz Zatrudnienia w 2008 r. zakłada:

- wzrost zatrudnienia i podniesienie jego jakości – wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lata (według BAEL) - 58% w IV kwartale 2008 r.,
 - ograniczenie bezrobocia – stopa bezrobocia (według BAEL) - 9% w IV kwartale 2008 r.
- Działania mające na celu przeciwdziałanie opisanym wyżej negatywnym zjawiskom ukierunkowane są na:

- promowanie zatrudnienia poprzez rozwój przedsiębiorczości oraz stymulowanie inwestycji infrastrukturalnych i rozwój budownictwa,
- wdrożenie rozwiązań zwiększających dostęp do usług rynku pracy oraz wzbogacenie oferty i podwyższenie jakości usług świadczonych przez instytucje rynku pracy i jednostki z nimi współpracujące,
- poprawę informacji o rynku pracy,
- aktywizację osób z grup znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy, aktywizację zawodową osób niepełnosprawnych,
- promowanie elastycznych form zatrudnienia i organizacji pracy.

Z uwagi na fakt, iż wykluczenie społeczne oraz ubóstwo są przede wszystkim konsekwencją niekorzystnej sytuacji na rynku pracy, realizowane są:

- projekty wspierające wzmocnienie zdolności do podjęcia zatrudnienia: zatrudnienie socjalne, szkolenia, reintegracja zawodowa u pracodawcy,
- usługi o charakterze edukacyjnym, zdrowotnym i społecznym, celem wsparcia mobilności na rynku pracy,
- programy rozwoju nowych form wsparcia indywidualnego i środowiskowego, umożliwiających integrację zawodową i społeczną osobom mającym specyficzne trudności na rynku pracy,
- wsparcie działań na rzecz integracji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych.

W związku z tym, że ryzyko wykluczenia i problem ubóstwa dotyczy przede wszystkim rodzin wielodzietnych, a także rodzin, w których są osoby bezrobotne, jednym z priorytetów są działania nakierowane na pomoc rodzinie i dzieciom celem eliminowania deficytów edukacyjnych, a także poprawy dostępu do usług, które pozwalają łączyć pracę zawodową z wychowaniem dzieci. Doskonalony jest system wsparcia dochodowego, poprzez tworzenie spójnego systemu świadczeń rodzinnych, stypendiów i dodatków mieszkaniowych.

Jednym z mankamentów polityki społecznej w obszarze przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu jest niski udział działań o charakterze profilaktycznym, skierowanych do potencjalnych klientów pomocy społecznej. Działania takie prowadzone są na coraz szerszą skalę, ale do tej pory głównie na zasadach pilotażu przez administrację rządową lub, na mniejszą skalę, przez samorządy i organizacje pozarządowe.

Wśród osób zagrożonych wykluczeniem społecznym niska jest świadomość zagrożeń prowadzących do wykluczenia (alkoholizm, narkomania, brak aktywności społeczno-zawodowej i edukacyjnej), co powoduje, iż niezbędne jest zintensyfikowanie działań o charakterze informacyjno - doradczym i prewencyjnym, aby skutecznie przeciwdziałać marginalizacji niektórych grup.

III. Przemoc w rodzinie

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej w 2007 r. zleciło badanie opinii publicznej dotyczące przemocy w rodzinie, które wykazało, między innymi, że:

- problem przemocy w rodzinie jest zjawiskiem dostrzeganym, przemoc uważana jest za problem co prawda częsty, ale dotyczący innych; prawie 2/3 badanych zna rodziny, w których dochodzi do różnych form przemocy, najczęściej dostrzegana jest przemoc psychiczna oraz fizyczna, niska jest zaś świadomość przemocy ekonomicznej,
- jakiegokolwiek formy przemocy od członka rodziny doświadczył więcej niż co trzeci badany, najbardziej rozpowszechnioną formą przemocy jest przemoc psychiczna, rzadziej doświadczana jest przemoc fizyczna, ekonomiczna oraz seksualna, doświadczenie przemocy wpływa na jej późniejsze stosowanie wobec rodziny,
- przemoc wobec dzieci występuje stosunkowo często, dzieci najczęściej dotyka przemoc psychiczna i fizyczna, rzadziej ekonomiczna i bardzo rzadko seksualna.

Ustawa z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie umożliwia inicjowanie i wspieranie działań podnoszących świadomość społeczną o przyczynach i skutkach przemocy w rodzinie. Celem jest wzmocnienie działań organów administracji rządowej i samorządu w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz podniesienie świadomości społecznej w zakresie przyczyn i skutków przemocy, w szczególności: diagnozowanie

zjawiska przemocy w rodzinie, zwiększenie wrażliwości społecznej wobec zjawiska przemocy, podnoszenie kwalifikacji służb zajmujących się tą problematyką, udzielanie pomocy ofiarom przemocy w rodzinie, oddziaływanie na jej sprawców. Pomocą obejmowani są tak ofiary, jak i sprawcy przemocy.

Realizacja uchwalonego przez Radę Ministrów 25 września 2006 r. *Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie* doprowadzi do zmniejszenia skali zjawiska przemocy w rodzinie, zmiany postaw społeczeństwa wobec przemocy, wzrostu liczby osób zawodowo pomagających ofiarom i sprawcom przemocy w rodzinach, wzrostu liczby placówek udzielających pomocy, spadku liczby rodzin, w których interwencje policji i innych służb zajmujących się przemocą podejmowane są wielokrotnie.

Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie przewiduje następujące działania:

- szkolenie służb zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie,
- wprowadzenie do kształcenia zawodowego osób zajmujących się przemocą w rodzinie treści dotyczących przyczyn i skutków przemocy w rodzinie,
- podnoszenie wrażliwości społecznej, w tym poprzez programy edukacyjne i wspierające,
- zbieranie informacji na temat zjawiska przemocy, jego diagnozowanie,
- pomoc ofiarom – poprzez działalność specjalistycznych ośrodków wsparcia, opracowanie procedur ochrony prawnej i wsparcia psychicznego dla świadków przemocy w rodzinie,
- badanie skuteczności pomocy udzielanej rodzinom.

W ramach *Programu* przewidziane są działania nakierowane na sprawców przemocy, w tym:

- izolowanie sprawców od ofiar, nakaz opuszczenia lokalu nawet, gdy jest on głównym lokatorem lub właścicielem mieszkania,
- opracowanie i realizacja programów korekcyjno – edukacyjnych dla sprawców,
- wykonywanie przez sprawców prac społecznie użytecznych.

W 2007 r. powołano *Zespół Monitorujący Realizację Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie*, do którego zadań należy, między innymi:

- wypracowanie i ujednoczenie standardów pomocy udzielanej ofiarom, świadkom i sprawcom przemocy, zbieranie danych na temat rozmiarów zjawiska przemocy w rodzinie oraz diagnozowanie potrzeb w środowisku lokalnym,

- inicjowanie i wspieranie działań mających na celu przeciwdziałanie przemocy w rodzinie, oraz
- przygotowywanie ekspertyz dotyczących wybranych aspektów zjawiska przemocy.

Ofiarom przemocy w rodzinie pomocy udzielają specjalistyczne ośrodki wsparcia, punkty konsultacyjne, ośrodki interwencji kryzysowej, domy dla matek z małoletnimi dziećmi oraz kobiet.

Prowadzone są liczne kampanie społeczne poświęcone przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. W 2007 r. rozpoczęła się kampania społeczna dotycząca przeciwdziałania przemocy w rodzinie (plakaty, ulotki zawierające numer telefonu oraz adres mailowy ogólnopolskiego pogotowia dla ofiar przemocy w rodzinie „Niebieska Linia”, zostaną one umieszczone w miejscach użyteczności publicznej). 7 lutego 2006 r. ruszyła ogólnokrajowa kampania społeczna "Dzieciństwo pod ochroną", której celem jest przybliżenie opinii publicznej różnych aspektów zjawiska przemocy stosowanej w rodzinach wobec dzieci oraz poprawa skuteczności działania instytucji państwowych powołanych, by bezpośrednio lub pośrednio służyły ochronie dzieci przed przemocą w rodzinie.

MSWiA jest odpowiedzialne za wdrażanie na poziomie kraju programu szczegółowego UE „Zapobieganie i zwalczanie przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz ochrona ofiar i grup ryzyka – DAPHNE III na lata 2007 – 2013”, a także prowadzi bezpośrednią współpracę w tym zakresie z organizacjami pozarządowymi, opartą na wymianie doświadczeń i podejmowaniu wspólnych działań, m. in. poprzez zlecenie realizacji zadań publicznych.

Zagwarantowaniu właściwej ochrony ofiarom przemocy domowej służy odpowiedni dobór środków zapobiegawczych, środków karnych oraz kar. Wobec sprawcy przemocy domowej istnieje możliwość zastosowania tymczasowego aresztowania na ogólnych zasadach przewidzianych w Kodeksie postępowania karnego. Ponadto szczególne regulacje dotyczące stosowania środków zapobiegawczych wobec tej kategorii sprawców przewiduje ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

Prawo polskie przewiduje możliwość orzeczenia zakazu kontaktowania się z ofiarą w razie skazania sprawcy za umyślne przestępstwo z użyciem przemocy, jak również możliwość orzeczenia obowiązku powstrzymywania się od kontaktowania z określonymi osobami w określony sposób lub obowiązku opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym – w razie warunkowego zawieszenia wykonania orzeczonej kary.

Ministerstwo Sprawiedliwości uczestniczy w pracach *Koalicji na Rzecz Przyjaznego Przesłuchania Dzieci*, w wyniku których opracowano koncepcję certyfikowania pomieszczeń

(pokoi) służących przyjaznemu przesłuchaniu dzieci. Ponadto Ministerstwo Sprawiedliwości przystąpiło do *Kampanii Dziecko – Świadek Szczególnej Troski* w październiku 2007 r.

IV. HIV/AIDS

Polska jako członek ONZ, kieruje się i przestrzega *Międzynarodowych Wytycznych w zakresie HIV/AIDS i Praw Człowieka*.

Pierwszy *Krajowy Program Zapobiegania Zakażeniom HIV, Opieki nad Żyjącymi z HIV i Chorymi na AIDS*, obejmował lata 1996 - 1998. Wiodącą rolę w jego realizacji przypisano Ministrowi Zdrowia (działającemu poprzez Krajowe Centrum ds. AIDS) odpowiedzialnemu za koordynowanie i inicjowanie działań profilaktycznych. Kolejne dwie edycje Krajowego Programu Zapobiegania Zakażeniom HIV, Opieki nad Żyjącymi z HIV i Chorymi na AIDS przygotowano na lata: 1999 - 2003 i 2004 - 2006. Priorytety strategii państwa w zakresie walki z epidemią HIV/AIDS w nich zawarte ukierunkowane zostały głównie na:

- usprawnienie istniejącego systemu zapobiegania zakażeniom HIV;
- edukację społeczeństwa, ochronę i promocję praw człowieka, wzmocnienie roli kobiet;
- zapewnienie zintegrowanego systemu opieki nad osobami żyjącymi z HIV/AIDS.

W 2005 r. Rada Ministrów przyjęła rozporządzenie w sprawie *Krajowego Programu Zwalczania AIDS i Zapobiegania Zakażeniom HIV*. Eksperti przygotowujący „Harmonogram Realizacji *Krajowego Programu Zwalczania AIDS i Zapobiegania Zakażeniom HIV* na lata 2007 - 2011” w trakcie jego tworzenia uwzględnili także zalecenia i wskazówki UNAIDS i WHO.

Strategia i konsekwentna polityka państwa, utworzenie specjalnej agendy Ministra Zdrowia tj. Krajowego Centrum ds. AIDS, którego zadaniem jest zapewnienie właściwej realizacji polityki państwa w zakresie walki z epidemią HIV/AIDS, stworzenie ogólnopolskiej sieci specjalistycznych ośrodków terapii antyretrowirusowej i punktów konsultacyjno-diagnostycznych, gdzie można anonimowo i bezpłatnie wykonać test w kierunku HIV i otrzymać poradnictwo przed i po teście, przyczyniły się do szeregu osiągnięć w zakresie sytuacji epidemiologicznej HIV/AIDS w Polsce, m.in. do:

- osiągnięcia stabilności sytuacji epidemiologicznej dotyczącej zarówno zakażeń HIV, jak i zachorowań na AIDS, pomimo szybko rozprzestrzeniającej się epidemii w państwach za wschodnią granicą Polski;

- znaczącego spadku zakażeń HIV drogą wertykalną (zakażenia odmatczyne) w grupie dzieci urodzonych przez matki zakażone HIV, jako efekt dostępności terapii antyretrowirusowej także dla kobiet ciężarnych;
- eliminacji zakażeń HIV związanych z ekspozycją zawodową, dzięki wprowadzeniu szerokiej profilaktyki z użyciem leków antyretrowirusowych; oraz
- polepszenia wykrywalności zakażeń HIV w społeczeństwie, dzięki sieci punktów anonimowego i bezpłatnego testowania połączonego z poradnictwem okołotestowym.

W odniesieniu do osób żyjących z HIV i chorych na AIDS osiągnięto efekt:

- spadku śmiertelności z powodu AIDS dzięki szerokiej dostępności leczenia antyretrowirusowego, które (pomimo wysokich kosztów tej terapii) Ministerstwo Zdrowia bezpłatnie oferuje pacjentom już od roku 1996; oraz
- systematycznej poprawy jakości życia osób żyjących z HIV i dotkniętych tym problemem dzięki dofinansowaniu z budżetu Ministra Zdrowia organizacji społeczeństwa obywatelskiego.

Powszechny i równy dostęp do leczenia antyretrowirusowego w Polsce jest realizacją postulatów zawartych w Deklaracji Zobowiązań wobec HIV/AIDS z czerwca 2001 r. (ONZ). Deklaracja wskazuje, że pełne przestrzeganie praw człowieka i praw podstawowych oraz przeciwdziałanie stygmatyzacji i dyskryminacji, stanowią klucz do skutecznego przeciwdziałania HIV/AIDS. W Polsce bezpłatne leczenie antyretrowirusowe dostępne jest dla wszystkich potrzebujących według wskazań medycznych (w tym osób osadzonych w zakładach penitencjarnych).

V. Przestrzeganie praw pacjenta.

W 2001 r. Minister Zdrowia powołał Biuro Praw Pacjenta. Do działalności podstawowej Biura należy: monitorowanie przestrzegania przez zakłady opieki zdrowotnej praw pacjenta; udzielenie informacji oraz przyjmowanie i rozpatrywanie wniosków i skarg wpływających do Biura oraz ministra właściwego do spraw zdrowia. Biuro posiada bezpłatną, ogólnopolską infolinię, którą obsługują specjaliści z zakresu ochrony zdrowia oraz prawnicy. Za jej pośrednictwem prowadzona jest bardzo szeroka działalność informacyjna nt. praw, które przysługują pacjentowi w systemie ochrony zdrowia w Polsce oraz o możliwości uzyskania świadczeń na terenie Unii Europejskiej. Biuro współpracuje z Rzecznikiem Praw Obywatelskich, Rzecznikiem Praw Dziecka, Konsultantami Krajowymi i Wojewódzkimi z poszczególnych dziedzin medycyny, organami założycielskimi zakładów opieki zdrowotnej.

Każdy pacjent, wobec którego zostanie naruszony jakikolwiek przepis, ma prawo złożyć skargę do:

- dyrektora zakładu opieki zdrowotnej,
- Narodowego Funduszu Zdrowia,
- organu, (podmiotu utworzonego przez zakład),
- organu rejestrowego zakładu opieki zdrowotnej,
- organów samorządów zawodów medycznych, oraz
- Rzecznika Praw Obywatelskich;

a także dochodzić swoich roszczeń na drodze postępowania sądowego.

Należy podkreślić, iż doświadczenia Biura Praw Pacjenta przy Ministrze Zdrowia oraz ilość zarejestrowanych i rozpatrzonych spraw, wskazują na potrzebę funkcjonowania tego rodzaju instytucji. Od początku roku 2002 do końca listopada roku 2007 Biuro zarejestrowało i rozpatrzyło około 50 tysięcy spraw.

Jednym z nałożonych na Biuro zadań o charakterze szczegółowym jest zagwarantowanie pomocy w ochronie praw pacjentów z zaburzeniami psychicznymi. W tym celu, od stycznia 2006 r. Biuro zatrudnia osoby pełniące funkcję Rzecznika Praw Pacjenta Szpitala Psychiatrycznego. Podstawowym zadaniem Rzecznika jest ochrona praw osób korzystających ze świadczeń zdrowotnych udzielanych przez szpital psychiatryczny w trakcie hospitalizacji.

Przed Rzecznikiem zostały postawione trzy podstawowe wymogi: dostępność – czyli poświęcanie większości czasu na regularne wizytowanie oddziałów, rozpoznawalność i zaufanie, niezależność od dyrektora szpitala. Fakt, iż osoby pełniące funkcję Rzeczników są pracownikami Biura ma zapewnić skuteczniejsze przestrzeganie praw osób z zaburzeniami psychicznymi i umożliwić właściwy nadzór merytoryczny nad działaniami Rzeczników. Status organizacyjny Rzeczników Praw Pacjenta Szpitala Psychiatrycznego czyni ich obiektywnymi uczestnikami procesu udzielania świadczeń zdrowotnych w zakładach opieki zdrowotnej sprawujących całodobową opiekę psychiatryczną lub odwykową. Fakt pełnienia przez Rzeczników funkcji, co do zasady, w więcej niż jednej placówce, stwarza możliwość dokonywania komparatystycznej analizy problemów i trudności przejawiających się w trakcie procesu udzielania świadczeń zdrowotnych.

Kwestią priorytetową w zakresie zdrowia psychicznego jest ustawowe umocowanie Narodowego Programu Ochrony Zdrowia Psychicznego, który określa następujące cele:

- promowanie zdrowia psychicznego i zapobieganie zaburzeniom psychicznym,

- zapewnienie osobom z zaburzeniami psychicznymi wielostronnej, zintegrowanej i dostępnej opieki zdrowotnej oraz innych form pomocy niezbędnych do życia w środowisku społecznym (w tym rodzinnym, zawodowym),
- rozwój badań naukowych i systemów informacji z zakresu ochrony zdrowia psychicznego.

Program Działań Rządu ws. wykonywania wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wobec Rzeczypospolitej Polskiej

W dniu 17 maja 2007 r. Rada Ministrów przyjęła *Program Działań Rządu ws. wykonywania wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wobec Rzeczypospolitej Polskiej*. Propozycje działań zawarte w Programie mają na celu zwiększenie skuteczności wykonywania wyroków Trybunału wobec Polski, a także zapobieganie na przyszłość stwierdzeniu przez Trybunał naruszenia przez Polskę Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności i Protokołów do niej. Program Działań Rządu ma przyczynić się do wzmocnienia poszanowania praw człowieka i zasady rządów prawa w Polsce.

W projekcie Programu Działań zawarte zostały sugestie dotyczące zmian prawa, ulepszenia praktyki jego stosowania, szkoleń w dziedzinie praw człowieka oraz upowszechniania orzecznictwa Trybunału. *Program* dotyczy takich obszarów jak, m.in.:

- zasady stosowania tymczasowego aresztowania i pozbawienia wolności,
- przewlekłość postępowań sądowych i administracyjnych,
- rozszerzenie dostępu do sądu ,
- cenzura korespondencji osób pozbawionych wolności z Trybunałem,
- wzmocnienie skuteczności prawa rodziców do kontaktów z dzieckiem,
- skuteczna realizacja prawa do rekompensat dla Zabużan,
- stworzenie mechanizmów zapewniających równowagę pomiędzy interesami właścicieli lokali mieszkalnych a ogólnym interesem społeczeństwa w obszarze czynszów regulowanych.

Szczególnie istotną częścią *Programu Działań* są postanowienia dotyczące współpracy między Ministrem Spraw Zagranicznych i pozostałymi Ministrami w związku z problematyką skarg komunikowanych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka i wykonywaniem wydawanych przez niego wyroków. W *Programie* postanowiono o powołaniu stałego międzyresortowego Zespołu do spraw Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Program Rządu służyć będzie jako podstawa dalszych działań mających na celu poprawę prawa polskiego i praktyki jego stosowania, a także upowszechniania wiedzy nt. praw człowieka.

Promocja i ochrona praw człowieka

Promocji i nauczaniu praw człowieka poświęca się w Polsce wiele uwagi. Kwestie praw człowieka są włączone do programów nauczania w szkołach podstawowych i średnich. Są również przedmiotem regularnych wykładów na uczelniach wyższych. Wchodzą także – w bardzo szczegółowym zakresie – w szkolenia i programy edukacyjne dla Policji, Służby Więziennej i Straży Granicznej. Systematycznie wydawane są monografie na temat praw człowieka, w prasie codziennej oraz w czasopiśmie prawniczym publikowane są informacje na temat zaleceń Komitetu Praw Człowieka oraz orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Ministerstwo Sprawiedliwości organizuje szkolenia dla sędziów i prokuratorów, a Sąd Najwyższy prowadzi regularne seminaria dotyczące praw człowieka. Intensywne szkolenia w tym zakresie prowadzi Naczelna Rada Adwokacka oraz Stowarzyszenie Sędziów Orzekających „Iustitia”. Zagadnienia związane z ochroną praw człowieka włączane są również do programów szkoleń dla adwokatów oraz radców prawnych. Szkoleniem z zakresu praw człowieka zajmuje się również szereg organizacji pozarządowych, w tym Helsińska Fundacja Praw Człowieka oraz Amnesty International.

Po rozpatrzeniu przez Komitet Praw Człowieka, Komitet Przeciwko Torturom i Komitet do spraw Likwidacji Dyskryminacji Rasowej ostatnich trzech polskich sprawozdań okresowych, Ministerstwo Sprawiedliwości wydało publikacje zawierające informacje na temat obowiązku składania sprawozdań, teksty sprawozdań, listy zagadnień (*lists of issues*) opracowane przez Komitety, odpowiedzi rządu polskiego, teksty protokołów z posiedzeń Komitetów (*summary records*) oraz Uwagi Końcowe (*Concluding Observations*). Publikacje te zostały szeroko rozpowszechnione i, wraz z aktualnymi informacjami na temat instrumentów ochrony praw człowieka, w tym skarg indywidualnych, są również dostępne na stronach internetowych Ministerstwa Sprawiedliwości.

Inicjatywy na rzecz poprawy stanu przestrzegania praw człowieka

W dniu 21 marca 2000 r. Polska podpisała *Drugi Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci, przyjęty 15 grudnia 1989 r. w Nowym Jorku*. Obecnie trwają prace zmierzające do ratyfikacji *Protokołu*. W lutym 2008 r. Ministerstwo Sprawiedliwości zainicjowało stosowną procedurę.

Warszawa, 25 lutego 2008 r.